

*Роксолана Колодчина,
прокурор відділу представництва
в господарському судочинстві
управління представництва інтересів держави
в суді прокуратури м. Києва*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАКЛАДІВ НАДАННЯ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Наукова стаття присвячена визначенню особливостей адміністративно-правового статусу закладів, в яких надається психіатрична допомога. Вивчено норми законодавчих і підзаконних актів, праці науковців, які досліджували правовідносини у сфері охорони здоров'я. Визначено організаційно-правові форми закладів психіатричної допомоги залежно від форми власності. Встановлено специфіку ліцензування та акредитації таких закладів. Запропоновано внесення змін до національного законодавства задля удосконалення адміністративно-правового статусу психіатричних лікарень.

***Ключові слова:** охорона здоров'я, психіатрична допомога, адміністративно-правовий статус, некомерційне підприємство, установа.*

Колодчина Р.

Адміністративно-правовий статус заведень предоставлення психиатрической помощи

Научная статья посвящена определению особенностей административно-правового статуса заведений, в которых предоставляется психиатрическая помощь. Изучены нормы законодательных и подзаконных актов, труды ученых, которые исследовали правоотношения в сфере охраны здоровья. Определены организационно-правовые формы заведений психиатрической помощи в зависимости от формы собственности. Установлена специфика лицензирования и аккредитации таких заведений. Предложено внести изменения в национальное законодательство для усовершенствования административно-правового статуса психиатрических больниц.

***Ключевые слова:** охрана здоровья, психиатрическая помощь, административно-правовой статус, некоммерческое предпринимательство, учреждение.*

Kolodchyna R.

Administrative and Legal Status of Institutions Providing Psychiatric Care

The scientific article is devoted to determining the peculiarities of the administrative and legal status of institutions that provide psychiatric care. The norms of legislation, by-laws and the works of scientists researching legal relations in the health care field were studied. The legal status of health care institutions should be described as a set of regulatory requirements that are put forward to business entities that carry out the medical practice. It was determined that psychiatric hospitals can be established as legal entities of

state, communal, or private ownership. State and communal institutions of psychiatric care are created in the organizational and legal form of non-profit enterprises or institutions.

The founders of psychiatric care institutions must obtain a license for medical practice in the medical specialties of "child psychiatry", "psychiatry", "psychotherapy" and "psychophysiology". Personnel licensing requirements for psychiatric hospitals consist of personnel with a complete higher education in the field of "Medicine" training and specialization in "Psychiatry" or "Psychotherapy". Technological licensing requirements provide special conditions for the storage of medicinal products for the treatment of the mental disease. Accreditation of psychiatric care institutions is carried out by the Main Accreditation Commission under the Ministry of Health of Ukraine. Amendments to the legislation are proposed to improve the legal status of psychiatric hospitals.

Key words: *health care, psychiatric care, legal status, non-profit enterprise, institution.*

Постановка проблеми. Охорона здоров'я громадян є однією з основних функцій соціальної держави. Особливий різновид захворювань становлять психічні хвороби. Лікування розладів психіки може бути пов'язано з добровільною або примусовою госпіталізацією особи до закладу психіатричної допомоги. У разі примусової госпіталізації особа зазнає обмеження свободи пересування. Крім того, в процесі стаціонарного лікування до людини можуть бути застосовані фізичні обмеження та ізоляція. Оскільки діяльність закладів психіатричної допомоги пов'язана із суттєвими обмеженням прав і свобод людини, то актуальним є вивчення різних аспектів їх адміністративно-правового статусу.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми діяльності закладів охорони здоров'я періодично ставали предметом дослідження науковців. Зокрема, З. В. Лашкул та І. Г. Бібик здійснювали аналіз нормативно-правової бази, що регламентує роботу психіатричної служби України [1, с. 4–7]. Проблеми правового статусу закладів охорони здоров'я відображені у статті З. С. Гладун [2, с. 100–105]. Особливості управління закладом охорони здоров'я досліджував О. С. Літвінов [3, с. 28–35]. Для визначення адміністративно-правового статусу закладу охорони здоров'я вчені досліджували правовий статус юридичних осіб. Так, особливості цього статусу відображені у працях Ю. В. Юркевич [4, с. 46–50] та Л. О. Волкова [5, с. 53–57]. Проблеми ліцензування закладів охорони здоров'я розглянуті у праці В. Ю. Стеценко [6, с. 106–112]. Л. В. Батрин, І. В. Кирилюк та В. І. Теремецький присвятили свої публікації процесуальним аспектам оскарження окремих питань надання психіатричної допомоги в цивільному, адміністративному та кримінальному процесі [7, 8, 9, 10]. Водночас в юридичній науці відсутнє ґрунтовне дослідження, присвячене адміністративно-правовому статусу закладів психіатричної допомоги.

Метою статті є визначення особливостей адміністративно-правового статусу закладів психіатричної допомоги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення адміністративно-правового статусу закладу психіатричної допомоги необхідно спочатку з'ясувати що розуміють під правовим статусом юридичних осіб і закладів охорони здоров'я. Так, Ю. В. Юркевич стверджує, що правовий статус юридичної особи визначається порядком створення, управління, розподілу прибутків, видами діяльності, закріпленими у статуті, можливістю здійснювати певні види діяльності відповідно до отриманих ліцензій [4, с. 48]. Л. О. Волкова вважає, що основними складовими

елементами правового статусу юридичної особи є права, обов'язки, гарантії діяльності та відповідальність [5, с. 56]. Як справедливо зауважує В. І. Теремецький, до сукупності елементів адміністративно-правового статусу державних органів у науковій літературі нерідко включають їх цілі, завдання, функції, що отримали юридичне закріплення. При цьому вчений підкреслює, що головною складовою правового статусу будь-якого органу є його компетенція, яка містить комплекс прав і обов'язків такого органу. Водночас іноді правовий статус окремих державних органів має юридично розмитий характер через відсутність нормативного закріплення деяких із його обов'язкових елементів [11, с. 83]. Отже, адміністративно-правовий статус юридичних осіб слід розуміти як визначений нормами адміністративного права порядок створення, управління, ліквідації та особливості здійснення господарської діяльності відповідно до норм статуту й отриманих ліцензій.

Адміністративно-правовий статус закладів охорони здоров'я також має свої особливості. Відповідно до ст. 3 Основ законодавства про охорону здоров'я України заклад охорони здоров'я – це юридична особа будь-якої форми власності та організаційно-правової форми або її відокремлений підрозділ, основним завданням яких є забезпечення медичного обслуговування населення на основі відповідної ліцензії та професійної діяльності медичних працівників [12]. Зауважимо, що згідно з наведеним визначенням закладом охорони здоров'я може бути як юридична особа, так і її відокремлений підрозділ. Досліджуючи управління закладами охорони здоров'я, О. С. Літвінов дійшов висновку, що ліцензування закладів охорони здоров'я є спеціальною процедурою підтвердження відповідності закладів охорони здоров'я встановленим вимогам [3, с. 34]. На думку З. С. Гладун, основи правового статусу закладу охорони здоров'я визначаються особливостями діяльності з надання медичної допомоги. Кожний із таких закладів повинен відповідати спеціальним ліцензійним вимогам [2, с. 104]. Отже, можна запропонувати визначення адміністративно-правового статусу закладів охорони здоров'я як сукупність адміністративно-нормативних вимог, що висуваються до суб'єктів господарювання, котрі здійснюють медичну практику.

Правові основи створення та функціонування мережі закладів охорони здоров'я, призначення їх керівників передбачені у ст. 16 Основ законодавства про охорону здоров'я. Вказана норма встановлює умови акредитації закладів охорони здоров'я. Основним нормативним документом, який регулює їх діяльність, є статут, що затверджується власником [12]. Наведені положення визначають основні засади діяльності будь-якого закладу охорони здоров'я. Необхідною умовою діяльності закладу охорони здоров'я є не лише ліцензування, а й акредитація такого закладу.

Перелік закладів охорони здоров'я затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ України) від 28 жовтня 2002 року. Цей документ передбачає функціонування в Україні таких закладів психіатричної допомоги: Українська психіатрична лікарня з інтенсивним (суворим) наглядом, психіатрична лікарня, психіатричний диспансер, психоневрологічна лікарня [8]. Водночас цей наказ не визначає особливостей адміністративно-правового статусу закладу психіатричної допомоги та не містить вимог до таких установ.

Правові засади надання психіатричного лікування встановлені у Законі України «Про психіатричну допомогу». Відповідно до абз. 7 ч. 1 ст. 1 названого Закону України серед закладів психіатричної допомоги визначені психоневрологічні, наркологічні чи інші спеціалізовані заклади, центри або відділення всіх форм

власності, діяльність яких пов'язана з наданням психіатричної допомоги. У ст. 10 вказаного Закону України містяться вимоги щодо ліцензування таких закладів, проходження спеціальної підготовки лікарями-психіатрами [9]. Отже, особливості адміністративно-правового статусу закладів психіатричної допомоги обумовлені спеціальними ліцензійними вимогами, умовами акредитації таких закладів та вимогами до персоналу, який надає психіатричну допомогу.

Звернемо увагу на форму власності та організаційно-правову форму закладів з надання психіатричної допомоги. Відповідно до ст. 16 Основ законодавства про охорону здоров'я заклади охорони здоров'я можуть утворюватися та функціонувати як державні, комунальні, приватні чи засновані на змішаній формі власності [12]. Згідно зі ст. 10 Закону України «Про психіатричну допомогу» можуть існувати заклади психіатричної допомоги всіх форм власності [9]. Отже, форма власності закладу надання психіатричної допомоги може бути приватною, державною або комунальною.

Норми ст. 16 Основ законодавства про охорону здоров'я передбачають створення закладу охорони здоров'я комунальної або державної форми власності в організаційно-правовій формі некомерційного підприємства або установи [12]. Законодавство визначає правові засади некомерційного підприємництва. Згідно зі ст. 52 Господарського кодексу України некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки в окремих галузях [10]. Як зазначено у ч. 3 ст. 83 Цивільного кодексу України, установою є організація, створена одним або кількома засновниками, які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна [11]. Отже, основною ознакою установи є здійснення некомерційного підприємництва, досягнення певних соціально-економічних результатів. Водночас законодавство не встановлює вимог щодо організаційно-правової форми приватних закладів охорони здоров'я.

Отже, заклади надання психіатричної допомоги державної або комунальної форми власності можуть бути створені в організаційно-правовій формі некомерційних підприємств або установ. Приватні заклади психіатричної допомоги можуть бути створені у будь-якій організаційно-правовій формі: приватне підприємство, акціонерне товариство тощо.

Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з медичної практики затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2016 року (далі – Ліцензійні умови). В. Ю. Стеценко наголошує, що ліцензування медичної практики є дієвим засобом забезпечення якості медичної допомоги, контролю професійного рівня лікарів та дотримання законності у сфері охорони здоров'я [6, с. 110]. Відповідно до п. 4 Ліцензійних умов господарська діяльність з медичної практики провадиться закладами охорони здоров'я та фізичними особами-підприємцями з метою надання медичної допомоги та медичного обслуговування на підставі ліцензії [17]. Отже, медична практика здійснюється закладами охорони здоров'я за умови отримання відповідної ліцензії. Ліцензійні умови встановлюють організаційні, кадрові і технологічні вимоги до закладів охорони здоров'я, в тому числі і тих, які надають психіатричну допомогу.

Серед організаційних вимог, передбачених Ліцензійними умовами, варто назвати такі. По-перше, здійснення медичної практики за лікарськими спеціальностями, перелік яких затверджений МОЗ України, та за видами медичної допомоги [17]. Серед номенклатури лікарських спеціальностей наказ МОЗ України передбачає дитячу психіатрію, психіатрію, психотерапію та психофізіологію [18]. Отже, саме за вказаними спеціальностями може здійснюватися медична практика у сфері психіатричної допомоги. По-друге, організаційні вимоги передбачають наявність необхідної документації: статуту, штатного розпису, посадових інструкцій працівників, положень про структурні підрозділи та правил внутрішнього трудового розпорядку. По-третє, існують вимоги щодо зберігання лікарських засобів, застосування методів діагностики і лікування, здійснення контролю за якістю надання медичної допомоги [17]. Звичайно, більшість із вказаних вимог стосується будь-якого закладу охорони здоров'я. Водночас всі вони поширюються і на заклади психіатричної допомоги.

Кадрові вимоги передбачають наявність не лише диплому встановленого зразка, але й сертифікату лікаря-спеціаліста, посвідчення про присвоєння відповідної кваліфікаційної категорії [17]. Досліджуючи кадрові вимоги до працівників закладів психіатричної допомоги, необхідно звернутися до Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу, затвердженого наказом МОЗ України від 15 квітня 2008 року. Цей нормативно-правовий акт регламентує вимоги до лікарів у сфері психології, психотерапії та психіатрії. Зокрема, лікарем-психотерапевтом може бути особа, яка має повну вищу освіту за напрямом підготовки «Медицина», спеціалізацію за фахом «психотерапія». Водночас до лікаря-психіатра висуваються вимоги щодо наявності повної вищої освіти за напрямом підготовки «Медицина», спеціалізації за фахом «психіатрія» [19]. З. В. Лашкул та І. Г. Бібік наголошують, що під час визначення діагнозу та методів лікування лікарі-психіатри повинні бути незалежними і керуватися лише медичними показаннями, своїми професійними знаннями, медичною етикою та законом [1, с. 5–6]. Особливо слід наголосити, що відповідно до п. 10 Порядку забороняється застосовувати методи психологічного і психотерапевтичного впливу особам, які мають дозвіл на заняття народною медициною (цілительством), без вищої психологічної або медичної освіти та відповідної післядипломної освіти [17]. Отже, підзаконні акти МОЗ України встановлюють вимоги до осіб, які можуть працювати у закладах психіатричної допомоги.

Технологічні вимоги, передбачені Ліцензійними умовами, регулюють застосування медичних виробів і виробів медичного призначення. Згідно з п. 36 Ліцензійних умов медичні вироби повинні зберігатися у пристосованих приміщеннях, а застосовуватися – за функціональним призначенням та відповідно до вимог, визначених виробником в інструкції або технічній документації [17]. Наведені вимоги стосуються і тих медичних препаратів, які застосовуються для надання психіатричної допомоги.

Отже, особливі ліцензійні вимоги до закладів психіатричної допомоги полягають у здійсненні медичної практики за встановленими медичними спеціальностями у галузі психіатрії. Окрім того, підзаконними актами МОЗ України затверджені вимоги до рівня освіти лікарів-психіатрів, які мають право надавати психіатричну допомогу. Всі вимоги до закладів охорони здоров'я, встановлені у Ліцензійних умовах, поширюються також і на психіатричні лікарні.

Окрім отримання ліцензії заклади психіатричної допомоги повинні також пройти акредитацію. Порядок акредитації закладу охорони здоров'я затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 липня 1997 року. Акредитація закладу охорони здоров'я полягає в офіційному визнанні наявності у закладі охорони здоров'я умов для якісного і своєчасного рівня медичного обслуговування населення, дотримання ним стандартів у сфері охорони здоров'я, а також відповідності медичних (фармацевтичних) працівників єдиним кваліфікаційним вимогам. Вказану процедуру повинні періодично проходити заклади охорони здоров'я державної, комунальної та приватної форми власності. За результатами процедури акредитації закладу охорони повинна бути присвоєна певна акредитаційна категорія [20]. Зазначена вище процедура стосується також і закладів надання психіатричної допомоги. Оскільки такі заклади відповідно до вимог Основ законодавства про охорону здоров'я надають третинну медичну допомогу, то їх акредитацію повинна здійснювати Головна акредитаційна комісія при МОЗ України. Саме цей орган зобов'язаний оцінити якість медичного обслуговування пацієнтів психіатричної лікарні.

Висновки. Адміністративно-правовий статус закладів охорони здоров'я варто визначити як сукупність нормативних вимог, що висуваються до суб'єктів господарювання, котрі здійснюють медичну практику. Особливості правового статусу закладів психіатричної допомоги визначаються Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Основами законодавства про охорону здоров'я України та Законом України «Про психіатричну допомогу» та полягають у в тому, що:

- 1) заклади психіатричної допомоги можуть бути створені як юридичні особи державної, комунальної або приватної форми власності;
- 2) державні та комунальні заклади психіатричної допомоги створюються в організаційно-правовій формі некомерційних підприємств або установ;
- 3) приватні заклади психіатричної допомоги можуть бути створені у будь-якій організаційно-правовій формі;
- 4) засновникам таких закладів необхідно отримати ліцензію на медичну практику за медичними спеціальностями «дитяча психіатрія», «психіатрія», «психотерапія» та «психофізіологія»;
- 5) кадрові ліцензійні вимоги до таких закладів полягають у наявності персоналу із повною вищою освітою за напрямом підготовки «Медицина» та спеціалізації за фахом «Психіатрія» або «Психотерапія»;
- 6) технологічні ліцензійні вимоги передбачають спеціальні умови для зберігання тих медичних препаратів, які призначені для лікування психічних хвороб;
- 7) акредитацію закладів психіатричної допомоги здійснює Головна акредитаційна комісія при МОЗ України.

Отже, пропонуємо до ст. 10 Закону України «Про психіатричну допомогу» внести зміни, доповнивши її такими положеннями: «Зклади психіатричної допомоги державної або комунальної форми власності можуть створюватися в організаційно-правовій формі некомерційних підприємств або установ. Приватні заклади психіатричної допомоги можуть бути створені у будь-якій організаційно-правовій формі. Після отримання ліцензії на медичну практику вказані заклади повинні пройти акредитацію у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України».

Перспективними у подальшому можуть бути наукові дослідження, що стосуються удосконалення адміністративно-правового статусу закладів психіатричної допомоги, а також порядку їх ліцензування та акредитації.

Список використаних джерел

1. Лашкул З. В., Бібик І. Г. Аналіз нормативно-правової бази, що регламентує роботу психіатричної служби України. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2017. № 2 (72). С. 4–7.
2. Гладун З. С. Заклад охорони здоров'я: основи правового статусу. *Право України*. 2003. № 6. С. 100–105.
3. Літвінов О. С. Управління закладами охорони здоров'я в умовах конкурентного середовища. *Ефективна економіка*. 2015. № 2. С. 28–35.
4. Юркевич Ю. В. До розмежування статусу юридичних осіб (їх об'єднань) публічного і приватного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 1. С. 46–50.
5. Волкова Л. О. Правовий статус юридичних осіб публічного права: складники та їх змістовне наповнення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 5. С. 53–57.
6. Стеценко В. Ю. Адміністративно-правові засади ліцензування медичної діяльності. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 106–112.
7. Теремецький В. І. Поняття і юридичний зміст права особи на апеляційне оскарження вироку. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2009. № 872. Вип. 6. С. 49–56.
8. Теремецький В. І. Проблеми реалізації захисником процесуальних повноважень при апеляційному оскарженні вироку. *Право і безпека*. 2011. № 3. С. 169–174.
9. Теремецький В. І., Батрин Л. В. Порядок і строк апеляційного оскарження судового рішення у цивільному процесі України. *Право і безпека*. 2013. № 2. С. 189–194.
10. Теремецький В. І., Кирилук І. В. Передумови виникнення права на апеляційне оскарження судового рішення в адміністративному судочинстві України. *Юридична освіта та юридична наука в Україні: витоки, сучасність, перспективи*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 16–17 жовтня 2014 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 146–148.
11. Теремецький В. І. Особливості адміністративно-правового статусу державної податкової служби України. *Право і безпека*. 2012. № 2. С. 82–88.
12. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/find?text>
13. Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 28.10.2002 № 385. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02?ed>
14. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 № 1489-ІІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>

15. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 19.03.2022).
16. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
17. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з медичної практики: постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 285. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF#top>
18. Про затвердження номенклатури лікарських спеціальностей : наказ МОЗ України від 22.02.2019 № 446. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0294-19?find>
19. Порядок застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 15.04.2008 № 199. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0577-08#Text>
20. Порядок акредитації закладу охорони здоров'я: постанова Кабінету Міністрів України від 15 липня 1997 року № 765. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-97-%D0%BF#Text>